

Doplnění k zadání seminární práce z psychologie umění

Toto je pouze rozvedení a upřesnění „schématu č. 2: Co děláme, když interpretujeme“, který máte v PP prezentaci číslo 1.

Schéma lze stručně konkretizovat prostřednictvím otázky: **Co dělá psychoanalytik Bruno Bettelheim, když interpretuje „Perníkovou chaloupku“ – odpovídá tak na otázku „jaký význam má pro děti vyprávění pohádek?“**

Nejde tu o to, nakolik je tato interpretace náležitá, jako spíše o to, že psychoanalytická interpretace je (ve svém důsledném držení se určitého jednoduchého výkladového principu) dobrou ilustrací užitečnou pro reflexi toho „co děláme, když interpretujeme“.

Podrobněji se lze s Bettelheimovou interpretací seznámit v knize „Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době“ (Praha: LN, 2000). Autor zde vychází z předpokladu, že pohádky ztvárňují, zpracovávají a řeší nejhlubší dětské tužby a obavy. A činí tak prostřednictvím příběhů a jejich prvků – symbolů. Bettelheim říká, že mysl dítěte (podobně jako mysl „přírodních národů“) se nespokojí s abstraktní odpovědí. Ptá-li se např. dítě, proč sluníčko nepadne z oblohy, nespokojí se s odpovědí, že ho tam udržuje gravitační síla. Dítě chce vědět „na čem to tam visí“. Nebo mysl „přírodních národů“ chápe zemi jako „spočívající na krunýři obří želvy“ atd. Podobně je tomu podle Bettelheima se symboly v pohádkách, jako je např. Perníková chaloupka.

Co je motivem, tématem této pohádky? Stručně řečeno: Nejprve se jedná o motiv zapuzení, vyhnání do lesa. V lese děti najdou chaloupku z perníku, nejdřív si tu užívají a najedí se, co hrdlo ráčí, pak jsou ale chyceny a mají být snědены. Vlastní iniciativou, chytrostí a sourozeneckou spoluprací se jim podaří utéct a vrátit se šťastně domů. Jak Bettelheim

postupuje při výkladu? Probírá postupně jednotlivé prvky či scény pohádky a vykládá jejich symbolický význam. Začíná chaloupkou u lesa, tj, to, co se zde děje, probíhá poblíž temné oblasti, ať už jí říkáme nevědomí či jinak. Dětské já se svým vědomím se sotva vynořilo z temna nevědomí. Vyhnání do lesa svými nejbližšími je jakýmsi nejzazším výrazem zklamání, jichž se dítě obává. Děti jsou tedy v situaci frustrace.

Podle psychoanalýzy frustrace vede k regresi, tj. k jakémusi „zacouvání“ do předcházejících stádií. V lese děti nacházejí Perníkovou chaloupku, která je dokonalým ztvárněním orální regrese. Sotva se vynořivší individualita couvá zpět do fantazie dokonale vyživující mateřské postavy a bezbřehého orálního uspokojení. Nejprve je v pohádce ztvárněna pozitivní stránka orální regrese, děti se mohou najíst perníčku kolik chtějí. Potom se ale ukazuje negativní stránka orality, děti mají být pohlceny, snědены (orální regrese jako nebezpečí pohlcení sotva se vynořivší dětské individuality). Oralita jako pohltnutí i být pohlčen. Vlastní iniciativou a důvtipem se děti osvobodí (klacíček místo prstu, „ukážte nám, jak se sedí na lopatě“ atd.) a z toho, co si v chaloupce narychlo nastrkají do kapes, se doma stanou šperky. Tedy: když už člověk takovou zkušeností projde, může se vrátit obohacen.

Shrnutí Bettelheimovy interpretace: pohádka dává dítěti v symbolické rovině, tj. jazykem, který je schopno chápat (aniž by ho muselo či mohlo reflektovat, vykládat), zažít určité obavy a zklamání (zapuzení, vyhnání rodičem), či určitá úskalí (orální regrese jako reakce na zklamání), ukazuje symbolicky nebezpečnost těchto tendencí (za zkratkou orální regrese se skrývá pohlcující ježibaba), ale také to, tyto věci jsou vlastní iniciativou řešitelné (ježibabu lze vlastním důvtipem přemoci), a že lze dokonce z překonání takovýchto záležitostí vyjít se ziskem.

Takže nyní schéma č. 2: „Co děláme, když interpretujeme“, sestávající z osmi otázek. V těchto otázkách se zhodnocuje řada věcí uvedených na první hodině (tj. obsah PP prezentace č. 1):

- 1) Co jsou explicitní data?
- 2) K jakým implicitním strukturám se pohybujeme? Tedy: Co explikujeme?
- 3) Na základě jakých výkladových schémat?
- 4) Mentalistická či kulturalistická interpretace?
- 5) Hermeneutika podezření či důvěry?
- 6) Vycházíme z částí či z celku?
- 7) Zaměřujeme se na obsah či formu?
- 8) Akcentujeme strukturu (text) či funkci (kontext)?

Jestliže se podíváme z hlediska uvedeného schématu na to, „co dělá psychoanalytik Bruno Bettelheim, když interpretuje „Perníkovou chaloupku“, může to vypadat například takhle:

1) Co jsou explicitní data?: Zde je odpověď jednoduchá, je to text pohádky (konkrétně verze od bratří Grimmů). Je však třeba si uvědomit, že Bettelheimovi nejde o výklad pohádky jako takové, ale o pohádku jako „produkt pro mysl“, jak působí na mysl dítěte. Typickou chybou, jíž se dopouštějí studenti v tomto typu kursů, je, že interpretují „co to a to znamená“ jaksi „samo o sobě“. Tedy: nikoliv samo o sobě, ale „pro dětskou mysl“.

2) K jakým implicitním strukturám se pohybujeme? Co explikujeme?: Bettelheim se při výkladu pohybuje směrem k hlubokým (ne vždy vědomým) dětským tužbám a obavám, které pohádky symbolicky ztvárňují (jako je např. zapuzení dětí do lesa, či orální fantazie atd.). Explikuje tyto hlubinné tužby a obavy.

3) Na základě jakých výkladových schémat?: Zde je Bettelhemovým výkladovým schématem mimo jiné dynamika vývoje raných stádií, tj. pojmy jako je frustrace, regrese, fixace ad.

4) Mentalistická či kulturalistická interpretace?: Zde se od explicitních dat pohybujeme směrem k implicitním strukturám a výkladovým schématům na rovině jedince. Jedná se tedy o víceméně mentalistickou interpretaci. Lze si ale představit také interpretaci kulturalistickou. Potom by se na Perníkovou chaloupku mohlo nahlížet z hlediska určitých dominantních kulturních hodnot a přesvědčení (ideologií), tj. nakolik a jak ztvárňuje hodnoty a přesvědčení spíše liberální či spíše sociální, a jak to event. může souviset s dobou, kdy se tato pohádka objevuje, popřípadě také, jak se z tohoto hlediska pohádka v průběhu historie vyvíjí a transformuje.

5) Hermeneutika podezření či důvěry?: Zde není odpověď tak úplně jednoznačná. Na jedné straně, Freudovská psychoanalýza patří k tradici hermeneutiky podezření. Na druhé straně však např. interpretace chaloupky z perníku, v níž žije zlá ježibaba, jako fantazie ztvárňující pozitivní i negativní aspekt orální regrese, není až tak velkým dešifrujícím výkonem. Zde je tedy možné vidět, že často se nacházíme někde uprostřed mezi předpoklady obou hermeneutik o tom, že na jedné straně symboly maskují a zakrývají, na druhé straně, že ukazují, jak nejlépe umí.

6) Vycházíme z částí či z celku?: Bettelheimův způsob interpretace vychází výrazně z částí, tj. z jednotlivých symbolicky chápaných prvků či situací: chaloupka u lesa, z níž jsou děti zapuzeny, pak perníková chaloupka v lese atd., atd. Přestože Bettelheim explicitně postupuje spíše po jednotlivých elementech, z jeho interpretace přesto vyplývá, že „utváření významu“ je podstatným způsobem založeno také na celkovém uspořádání symbolických objektů, událostí, situací, postav a jednání do celku příběhu. Protože to, co „řeší nejzazší dětské tužby a obavy“, je také tento celek příběhu, jeho dramatický pohyb a vyústění.

7) Zaměřujeme se na obsah či formu?: Bettelheimova interpretace jde primárně po obsahu. Tj. po jednotlivých tématech či motivech, jako je zapuzení do lesa, orální fantazie, nebezpečí pohlcení, iniciativa a spolupráce atd. Zároveň je však v jeho interpretaci spíše jen okrajově reflektována také forma, především forma symbolu, méně pak forma příběhu. Na rozdíl od jiných interpretací založených na reflexi forem utváření významu (jako jsou symboly, metafory, žánry atd.), není symbolická forma v Bettelheimově interpretaci nějak příliš důsledně reflektována. Bettelheimovo pojetí symbolu je poměrně mlhavé, to znamená, že jeho výklad, tj. „explikace implicitního v utváření významu“ není nějak výrazněji založen na reflexi či explikaci této symbolické formy (jak tomu bývá u některých psychoanalytiků či hlubinných psychologů, např. u Lacana a jeho pojetí metafory a metonymie, či u Jungiánských psychologů a jejich pojetí symbolu, metafory či mýtu)

8) Akcentujeme strukturu (text) či funkci (kontext)?: Jak již bylo řečeno, Bettelheimova interpretace se zaměřuje na text pohádky, ale nejen na něj, není to rozbor „pohádky o sobě“, nýbrž pohádku interpretujeme z hlediska toho, co s dětmi dělá, jakou má pro ně funkci, jaký má pro ně význam. Mezi různými způsoby interpretace existují výrazné rozdíly v tom, nakolik a jak je zde akcentována struktura na jedné straně a funkce či kontext na straně druhé. Z tohoto hlediska lze říci, že již samotné nastolení problematiky předmětu PU jakožto interpretace děl/artefaktů coby „produktů myslí“, či „produktů pro mysl“ zaostřuje na kontext a funkci. Akcenty na strukturu a na funkci nemusí jít proti sobě. Struktury dávání významu vyvstávají a vynořují se právě ve svém „zapředení“ do živého dění a jednání (slovo kontext

znamená cosi jako „zapředení“). A zde se dostávám ke zcela klíčové věci: Když interpretujeme, jsme aktivní součástí tohoto „zapředení do živého dění a jednání“. Spoluvytváříme ho. Interpretace je příležitost k transformaci zkušenosti a skutečnosti.